

Ha nem tetszik a rendszerkritika

VISSZHANG - LXIV. évfolyam, 33. szám, 2020. augusztus 14.

A kiváló szerzők, Kozák és Magyar, pontosan mutatnak rá az Orbán-rendszer fenomenológiai jellemzőire, de érzésem szerint adósak maradtak az orbánizmus lényegének felfejtésével (Kozák Márton-Magyar Bálint: *Ha nem tetszik a rendszer...*, *ÉS*, 2020/32., aug. 7.). Az utóbbi években felbukkant rendszerleíró műszavak közül érthetően Magyar Bálint „maffiaállama” köré szervezik a rezsím (és nem egyszerűen a kormány, valamint a kormányzás) leírását, de a kijelentésük, hogy „*nem pusztán egy kormány, hanem egy rendszer az, amitől meg kell szabadulni*”, nem hatol elég mélyre a problémák hordozójának azonosításában: az ugyanis nem a rendszer, hanem a magyar (politikai) kultúra.

„*Mindennapi tapasztalataink arra utalnak, hogy a hatalom információs blokádjá ellenére az emberek gyakorlatilag mindent tudnak az őket körülvevő világról. Ismerik ezt a rájuk telepedett rendszert, és nincs jó véleményük róla*” – írják a szerzők, de szerintem tévednek. Az emberek – de inkább csak egy részük – ismerhetik a rendszert a megnyilvánulásaiból, de ez legfőljebb ismeret, ám nem (reflektált) tudás. A tudás ugyanis ott kezdődne és végződne, hogy ismerik magukat magyar népként, és ismerik népünk kollektív kompetenciáinak határait, és ebből kiindulva bírálnák a rezsím legitimitációjának mechanizmusát, azaz első- és végsősoron bírálnák magukat. (Bírálnánk magunkat.) Ami a politikai osztályt illeti: a szerzők szimpatikus önkritikája a saját korábbi politikusi teljesítményükről szintén nem jut el addig a felismerésig, hogy a rendszerváltás körül – minden értelmük és műveltségük dacára – éppen csak azt a népet és tudását nem ismerték, amely köré politikai rendszert kellett építeniük. 1990-re, de menet közben sem alakítottak ki adekvát transzformációs stratégiát, nota bene, azóta se érzik ennek a hiányát. Így a mai önkritikájuk is sekélyes, habár tisztességes.

„*A [2010 előtti baloldali] kormány tehát rosszul kormányzott*”, és az alkotmányos rendszer konceptuális hibáktól hemzsegett, ami alkalmat adott egy politikai ragadozónak a tákolmány elsüllyesztésére. Ennél azonban jóval rosszabb volt a helyzet. A baloldali – és általában az 1990 és 2010 közötti – kormányok valóságérzékelése volt nagyrészt téves, ezért – leszámítva a saját napi bűneiket és melléfogásaikat – eleve nem voltak birtokában a stratégiai, ha tetszik, történelmi feladatuk értésének. A stratégiai feladatuk nem lett volna kevesebb (egyszerre értelemmel és pátozzsal képviselve), mint az 1848-ban (!) elakadt magyar polgárosodás és nemzeti modernizáció (így együtt) fonálának felvétele, a (poszt)modern korhoz igazítása és kötélle, de inkább elszakíthatatlan sodronnyá erősítése. Az 1989/90-ben legalább Széchenyitől Adyn, József Attilán, Szabó Zoltánon és Bibón át Kosáry Domokosig rendelkezésre álló valódi „stratégiai alapállás” komolyan vétele. A rendszerváltás minden technikai sekélyessége ennek a tudásnak a hiányából fakadt. A tudás hiánya pedig a II. világháború utáni magyar szellemi áramlatok ideologikus, programatikus voltahoz és az emiatt táplált paradigmatisz tévedéseikhez köthető. (De ez itt olyan érvelés felé nyitná meg az utat, ami kivezet a témából.)

Az orbánizmus rendszertipológiájának szentelni így ezer karaktereket 2020-ban enyhén szólva megkésett tudás, de nagyobb baj, hogy tudásnak is marginális jelentőségű. Nem véletlen ezek után, hogy Kozák és Magyar a rendszer legitimitásproblémáit a politikai rendszer általuk nem szeretett, kétségtelenül autokratikus jegyeiben vélik felfedezni, ha nem takarékoskodnak is közben a retorikai fordulatokkal („*[2002 óta] sem fogadnak el választási eredményt, ha nem ők a győztesek*”). A rendszer azonban, amit én – ha tetszik, náluk is radikálisabban – optimalizáló diktatúrának nevezek, utalva arra, hogy folyamatosan radikalizálódnak az eszközei alkotmányos célja, a parlamenti kétharmad, azaz Orbán uralmának biztosításához, másodlagos kérdés a rezsím legitimitációja szempontjából. A választók is annak tekintik. A rezsím legitimitását a kulturális adekvátsága biztosítja, vagyis az, hogy a választók kritikus

tömegének szemében ez képviseli a magyar lényeket.

Nem feladatom itt a saját nézőpontommal bírálni a Kozák–Magyar párosét, nem is ezt teszem. Mindössze rá akarok mutatni arra, hogy az etnicizmus és az erő folyamatos felmutatása (mindkettő a kultúrából fakadó legitimációs forrás) jóval erősebb alapját képezi ma a rezsimnek, mint a fennálló politikai rendszer bármilyen (deformált, annak hazudott, manipulált stb.) értéke, nem beszélve a szerzők által hiányolt „valódi” rendszertulajdonságok iránti kötelező vágyról. A politikum végső legitimációs forrása egy nemzet kollektív tudása, nem valamiféle modell, amit valakik elgondoltak. A szerzők nem számolnak azzal, hogy Magyarországon nemcsak ezt a demokráciát, de a politikai tudást is a nemzet és narratívája, tehát a nemzet etnicista érzülete definiálja. (Ennek történeti okai vannak.) Demokratának lenni itt nem félni... nemzetinek lenni. A demokrata lét egyéb meghatározása vagy érdektelen (például Gyurcsány szövegeként, már csak azért is, mert nincsen kidolgozott, ismert ethosza), vagy ellenséges (a liberális jelzővel). Teljesen mindegy, hogy ez mennyire tetszik vagy nem tetszik valakinek, mennyire tartja ezt megtévesztőnek vagy lényeginek, a magyar politikai kultúrát az etnicizmus kulcsa nyitja, és ennek megfelelően ezzel kellene valamit kezdenie annak, aki a politikai rendszerét biztonságban akarja tudni, akkor is, ha racionális keretek között akarja ezt. Itt jönne (jött volna be) a képbe a nemzeti (tehát nemzeti) modernizáció programja, de hát az ellenzéki gondolkodók és pártok képtelenek ilyen „komplex” módon gondolkodni.

Alá szeretném húzni, hogy ha a politikai rendszer szintjén akartuk volna biztosítani az 1990 utáni kormányzati legitimitást, akkor ezért dolgozni kellett volna – a dominánsan etnicista kulturális örökségünk ellenében. De amint fentebb jeleztem, ez a felismerés és munka elmaradt. Tudniillik a politikai rendszerből az uralkodó irracionalitással szemben értékalapot formálni is a (nemzeti) modernizáció része – ez nem jön magától egy olyan országban, amelyben a posztfeudalizmus torlódott össze a tömegtársadalmi léttel a polgárosodás, az individualizáció és a (szemléleti) modernizáció majdnem teljes elmaradása mellett. Így abból, amit Kozák és Magyar rezsimváltási stratégiának szánt a bírált írásukban, az ugyanabban a mederben folydogál, mint az 1990 óta ismert munkásságuk: valódi „váltózmenedzsment”-forgatókönyvnek az uralkodó nemzeti gondolkodás ismeretének hiányában kevés, publicisztikának – tekintve a korábbiakról ismételt gondolataimat – talán túl hosszú.

Ennek megfelelően az, amit a szerzők a rendszerkritikai programként és vízióként ismertetnek a cikkük második részében, nem véletlenül marad meg technikai, párttaktikai szinten. (Ami nem találja meg a lényegét, abból nem lehet stratégiai gyakorlatot faragni.) Írásuk hemzseg az „ought to”-tól és a „sollen”-től, amit jól ismerünk nemcsak a vastag normatív igényű filozófiai és társadalomtudományos művekből, de az ellenzék elmúlt tíz évben született választási programjaiból is. Egy példát hozok arra, amit ők stratégiai felismerésként aposztrofálnak (de valójában, ahogy látni fogjuk, a wishful thinking kategóriájába tartozik): *„[az előválasztásokon biztosítani kell, hogy] az előválasztási rendszer nyílt jellege az ellenzéki politikai szereplőket a legesélyesebb jelöltek indítására ösztönözze, ami összességében természetesen felülírhatja a közvélemény-kutatási párttranszorokat, és segíthet az ellenzéki pártok bezáptult személyi viszonyainak megújításában”*. Ez a javaslat tehát nem kevesebbet vár el a pártoktól, mint hogy olyan előválasztási versenybe szálljanak bele (előre örülve „bezáptult személyi viszonyaik” felrobbantásának), amelyből lehet, hogy az egyik a ma mért népszerűségétől várható mandátumarányának a háromszorosát, a másik viszont – ellenkezőleg – csak a harmadát fogja végül bekasszírozni. Lefordítva egy példán keresztül, a Párbeszédnek 24 képviselője lesz a 2022-es parlamentben, ha sorra nyeri az előválasztásokat, a jelöltjei pedig végül győznek is a választókerületeikben, a DK-nak meg 3, mert ő meg rosszul szerepel az előválasztásokon. Nos, nem biztos, hogy ez az elgondolás nem holt már a hamvába, mielőtt még a szerzők leírták volna. Az antiorbánista szavazó számára akár üdvös eredmény biztosan elbukik az implementációs fázisában a pártok és vezetőik saját érdekein. Mi más ez, mint a racionalista konstruktivizmus n-edik megnyilvánulása 1989 óta?

Az utóbbi példa nem egyedi és kiragadott abban az értelemben, hogy egyébként csupa nagyszerű praktikus javaslat fogalmazódna meg a cikkben, ami miatt rászorgalna az alcímében jelzett önjellemzésre:

hogy „a rendszerkritikai alapállás stratégiáját” nyújtaná. Ha ez azt jelenti, hogy a rendszerkritikai lét valamilyen gondolati stratégiája fogalmazódna meg Kozák és Magyar kezei alatt, azzal egyet lehet érteni. Ha viszont stratégiai jelentőségű cselekvési tervet várunk tőlük, akkor a csalódás aligha elrejtethető. Ennek próbáltam most hangot adni. Azt hiszem, a választás utáni napokról (a kormányzati felelősség felől) gondolkodni, ahogy a cikket zárják, egyelőre elhamarkodott lenne. A szellemi és a politikai munka továbbra is elvégezetlen.

Saját meggyőződésem szerint csak közös választási párttal és a számottevő ellenzéki pártok tevékenységének befagyasztásával lehet itt remény ellenzéki győzelemre (és most ne firtassuk, hogy milyen Magyarország nézne ki nekünk ezután). Ez azonban olyan „önfeláldozást” kívánna a pártok vezetőitől, ami ugyan nem mérhető legjobb elődeink személyes áldozataihoz, de bőven túlmutat azon, amire politikusaink a mai minőségükben képesek. Jobb megszoknunk, hogy végül a politika is csak üzlet.